

## מטלה מסכמת

### 1. תיאור מאפייני התופעה: לחץ חברתי ונטייה ללקיחת סיכונים בקרב בני נוער

עבריינות נוער או נטייה ללקיחת סיכונים בקרב בני נוער היא קטגוריה התנהגותית מובחנת בעלת תכונות עצמאיות ומצריכה תגובה שונה הנפרדת מהתגובה החברתית להתנהגות פלילית של מבוגרים. גיל ההתבגרות מאופיין כתקופה של נטילת סיכונים באופן מגובר בתחומים שונים, כולל התנסות באלכוהול, סמים, פעילות מינית לא מוגנת ונהיגה מסוכנת. משתנה משמעותי המשפיע על התנהגות מסוכנת בקרב בני נוער הינה קבוצת השווים שכן מחקרים מצביעים על כך שבני נוער נוטים לבצע פשעים או בכלל לנהוג בצורה מסוכנת בעיקר בקבוצות ובקרב חברים, להבדיל ממבוגרים שנוטים לבצע פשעים באופן אינדבדואלי (Albert & Steinberg, 2011).

ניתן להסביר את הקשר בין נוכחות ולחץ חברתי לבין נטייה ללקיחת סיכונים בקרב בני נוער על ידי מספר מודלים שונים. ראשית, לפי המודל הבהביוריסטי, עבריינות נוער היא תולדה של נסיבות חיצוניות או תוצאה של האינטרקציה של הפרט עם העולם החיצוני והחברתי. לפי מודל זה, הסביבה יוצרת ומגדירה התנהגות, ילדים מזהים אותה ולומדים ממנה. הילד נולד כדף חלק והחברה מעצבת אותו שכן, אף אחד אינו נולד עם נטייה לעבריינות או להתנהגות מסוכנת. נסיבות החיים הן אלו שגורמות למתבגרים לנהוג בצורה מסוכנת ואף בעבריינות, לדוגמה מצב סוציאקונומי נמוך, חשיפה לאלימות במשפחה, חוסר יציבות פוליטית וכדומה. בנוסף, עבריינות נוער מתרחשת לעתים קרובות במסגרות חברתיות שבהן התערערו הנורמות להתנהגות מקובלת. לדוגמה, יתום עשוי לבצע פשע כדי לשרוד או ילד שגדל ללא נוכחות הורית מספקת, עשוי לנהוג בצורה מסוכנת, למשל להצטרף לכנופייה, כדי לחוש בשייכות חברתית ולהרגיש מוגן (Maronje, 2017). בניגוד למודל הביהביוריסטי, המודל הקוגניטיבי מתמקד במה שמתרחש בראשו ונפשו של הנער המתבגר ומתייחס להתנהגות סיכון כתוצאה של תהליך קבלת החלטות. תהליך קבלת החלטות נקבע על ידי חשיבה סובייקטיבית אודות העלות והתועלת של ביצוע ההתנהגות והיכולת של הפרט לבצע ניתוח זה. תהליך קוגניטיבי הינו אירוע- < מחשבה- > רגש והתנהגות. לפי המודל הקוגניטיבי, התנהגויות סיכון בגיל ההתבגרות נובעת מתפיסה לא מותאמת של ההשלכות הצפויות או הסכנות הכרוכות בביצוע ההתנהגות (האירוע). כתוצאה, ישנה הערכת יתר של היתרונות בביצוע ההתנהגות המסוכנת, למשל מחשבות לא בשלות ועיבוד קוגניטיבי לקוי של חישובי עלות מול תועלת של ביצוע ההתנהגות. כתוצאה מכך שהמחשבה מטה את הכף לטובת יתרונות ביצוע ההתנהגות, מתעורר ריגוש בביצוע ההתנהגות או רצון לקבלה חברתית והשגת מעמד חברתי גבוה יותר. כתוצאה מכל תהליך זה, הנער עלול לבצע התנהגות מסוכנת (Albert & Steinberg, 2011).

בנוסף, ישנו המודל הביולוגי הבוחן את הקשר בין התנהגות לבין מנגנוני המוח. בגיל ההתבגרות, עדיין מתרחש תהליך הבשלה ובגרות מבנית ותפקודית של מערכת המוח, בפרט באיזורים שעוזרים בוויסות התנהגות, כגון קליפת המוח הקדמית ונפח החומר האפור. לפיכך, המודל הביולוגי גורס כי התנהגות מסוכנת בקרב בני נוער קשורה לכך שהמוח שלהם עדיין בשלבי התפתחות, דבר שמוביל לכך שבעת חשיפה לגירויים או פיתויים, היכולת של המתבגר לווסת את עצמו לוקה בחסר ולכן גוברים הסיכויים להתנהגות חריגה או מסוכנת (Albert & Steinberg, 2011). לבסוף, המודל החברתי-תרבותי קורא לבחון את השפעתם של גורמים סביבתיים, חברתיים ותרבותיים, על מכלול של היבטים פסיכולוגיים למשל – אינטליגנציה, מוסר, הבעת רגשות, מערכת היחסים המשפחתית וכו'. המודל מתבסס על מחקרים המשווים בין קבוצות אוכלוסייה מתרבויות שונות, שכן כל תרבות יכולה להגדיר נורמת התנהגות מקובלת בצורה שונה. כמו כן, נורמות התנהגות נוצרות, נשמרות ומעוברות באמצעות אינטרקציות חברתיות.

לפיכך, אינטרקציה של נער מתבגר בחברה מסוימת אשר מגנה התנהגויות מיניות עשויה למתן את הסבירות שאותו נער יטה להתנהגות מינית לא זהירה. עם זאת, נער אשר מסתובב בחברה ובתרבות בה אין דגש על זהירות בהתנהגות מינית, עשוי להתנהג בצורה מסוכנת, כזו שעולה בקנה אחד עם הנורמות החברתיות אליהם הוא רגיל (Kapadia et al., 2012).

## 2. הסבר לתופעה על פי העמדה הפסיכו-ביולוגית

על פי העמדה הפסיכו-ביולוגית הקשר שבין לחץ חברתי ונטייה ללקיחת סיכונים בקרב בני נוער, קשור לפעילות מוחית ופיזיולוגית. למעשה פחד מדחייה חברתית עשוי להפעיל תגובה מוחית-ביולוגית המובילה את הפרט לנהוג באופן שבו הוא חושב שיעזור לו להתמודד עם האיום הפוטנציאלי. באופן אירוני, בהקשר החברתי, האיום הפוטנציאלי הנתפס הינו הדחייה החברתית ולא ההתנהגות שעלולה לסכן את הפרט עצמו. הלחץ החברתי מעורר בנער המתבגר את התפיסה כי הוא נמצא במצב של איום, שכן אם הוא לא יפעל בהתאם ללחצים, הוא מסתכן בדחייה חברתית. הפחד מדחייה חברתית מפעיל במוח איזורים עצביים המעורבים בעיבוד גירויים שליליים הקשורים לתחושת מצוקה ואף כאב פיזי, לדוגמה קליפת המוח הקדמית והאינסולה (Slavich, O'Donovan, Epel & Kemeny, 2010). על אף שגם עבור אדם מבוגר חשש מדחייה חברתית עשוי להפעיל את קליפת המוח הקדמית, אצל בני נוער זה עלול להוביל להתנהגות מסוכנת, שכן איזור מוחי זה האחראי לויסות התנהגות ושליטה קוגניטיבית, נמצא עדיין בשלבי התפתחות (Albert & Steinberg, 2011). בנוסף, פחד מדחייה חברתית מפעיל פעילות הורמונלית מוגברת בגופו של המתבגר בשני צירים: ציר ההיפותלמוס- יותרת המוח- אדרנל (HPA) והציר הסימפטי- אדרנל-מדולרי (SAM). בסיטואציה של לחץ חברתי המתבגר מרגיש כי נמצא מצב מאיים ביותר, בו יש לו מעט שליטה. תחושות אלו מובילות להפרשות מרובות של הורמון הקורטיזול, שנשאר בגוף עוד זמן רב לאחר שהסיטואציה החברתית מסתיימת (Slavich, O'Donovan, Epel & Kemeny, 2010). פעילות אבנורמלית של המערכת ההורמונלית ושל איזורים מוחיים לא בשלים, מציבה את המתבגר במצב סיכון מוגבר לנהוג בצורה פזיזה ומסוכנת. גם בהיעדר מצבים מלחיצים, מתבגרים נוטים להגיב בעוצמה רגשית מוגברת לאירועים, המערכת ההורמונלית שלהם לא יציבה והפעילות התפקודית של המוח שלהם עוד בתהליכי התפתחות, דבר שמוביל אותם לנהוג לעיתים באימפולסיביות (Albert & Steinberg, 2011).

התנהגות פזיזה ואימפולסיבית של בני נוער גם היא קשורה לפעילות מוחית אבנורמלית, קושי בויסות ובחיפוש אחר תגמולים. בסביבות גיל 11, איזורים מוחיים ובפרט קליפת המוח הקדמית עוברים שינויים מבניים, הגורמים לדילול בחומר האפור בקליפת המוח. שינויים אלו הינם הכרחיים לתהליך התפתחות קליפת המוח, אך משום שהם נמשכים לאורך כל גיל ההתבגרות, הפרט הינו חשוף ללקיחת סיכונים, קושי בשליטה, קבלת החלטות לקויה ואימפולסיביות בתקופת גיל ההתבגרות. לא בכדי מתבגרים נוטים להתנהגות אימפולסיבית וללקיחת סיכונים המתבטאים בשימוש בסמים, פציעות לא מכוונות (למשל כתוצאה מנהיגה מסוכנת) ופעילות מינית לא בטוחה. אחד ההסברים לכך על פי המודל הפסיכו-ביולוגי הינו שמשום שקליפת המוח הקדמית עוד לא הבשילה, המתבגר מתקשה להעריך את הסיכונים בצורה נכונה ובמקביל, להפעיל מספיק שליטה עצמית כדי להימנע מהשלכות מסוכנות. הסיכון של הפרט להתנהג בצורה מסוכנת גובר עוד יותר בגיל ההתבגרות משום שבתקופה זו המתבגרים נוטים לחפש אחר סביבה והתנהגויות שיעוררו בהם תחושת סיפוק. הימנעות מהתנהגויות מסוכנות והבעת שליטה עשויות למנוע את תחושת הסיפוק אחריה הם תרים ולפיכך, היא עלולה להיות דומיננטית יותר בתהליך קבלת החלטות שלהם (Romer, 2010). ההורמון האחראי על תחושת הסיפוק והתגמול הינו הדופמין, שמחקרים מראים שבגיל ההתבגרות ישנה הפרשה מוגברת של הורמון זה, ולאחר גיל ההתבגרות, היא מתאזנת. חוסר האיזון במערכת הדופמין גורמת למתבגר להיות בעל רגישות מוגברת לתחושת סיפוק ותגמולים, ביחס לילדות או לבגרות.